

Petr Glombíček –
James Hill (vyd.)
ESSAYS ON THE
CONCEPT OF MIND
IN EARLY-MODERN
PHILOSOPHY

Cambridge (Cambridge Scholars Publishing) 2010, 173 str.

Recenzovaný sborník ukazuje, jak byl pojem myslí široký a nejasný už na počátku své novodobé existence, prvních zhruba 150 let po vydání Descartových *Meditací* v roce 1641. Dva jeho kartesiánské předpoklady se staly ortodoxií: pojem *mysli* je pro filosofa zajímavější než pojmy *ducha* a *duše* a metodou jeho zkoumání je introspekce.

První dvě eseje se zabývají zakladatelem celé tradice Descartem. Boris Hennig vysvětluje jeho pojem vědomí nikoli pomocí tradičního introspektivního uvědomování si, ale jako „spontánní vědění“, které konstituuje mé myšlenky a činy. Stejně jako konatel ví o svých úmyslných činech, aniž by se pozoroval, tak i myslitel má spontánní vědění, když dokáže odpovědět na otázku, na co myslí. Samozřejmě introspektivním obsahem myslí jsou i jiné myšlenky, jako třeba náhodné asociace, ale tyto, ačkoli introspektivní, nejsou spontánní. Jako doklad uvádí Hennig skutečnost, že Descartovi scholastičtí předchůdci a současníci (na rozdíl od jeho následovníků) chápali pojem *conscientia* jako vědění praktické čili spontánní.

Esej Jamese Hilla zajímavě vyzdvihuje u Descarta pozitivní aspekt jeho

pochybování, které má odvést mysl od smyslů a naučit ji myslet nesensuálně, a tím ji přivést ke „společným pojmům“ *sensus communis*, které jsou metafyzické a intelektuální povahy. Pochybování zahrnuje dvě složky myslí – intelekt a vůli – a má racionální povahu. T. Nagel naopak tvrdí, že Descartovo radikální pochybování vyvrací samo sebe. Hill ukazuje, jak je filosofické pochybování vyššího řádu samo nezpochybněno: intelekt, logické axiomy či společné pojmy (včetně kauzality) nejsou předmětem pochyb, ale jejich předpokladem, na rozdíl třeba od aritmetiky a geometrie. Kartesiánské pochybování tedy není všeobecné, ale týká se pouze konkrétních subjektivních předsudečných přesvědčení meditujícího na pozadí společných pojmů, které nejsou předmětem věření vědomě, protože jsou zastíněny smyslovými předsudky. A jelikož pochybování je intelektuální řízená aktivita, je také paradigmatem myšlení obecně, a *res cogitans* je tak vlastně *res dubitans*.

Descartovým pokračovatelem Spinozou se zabývá Anthony Savile. Je-li lidská mysl modus Božího rozumu a ten má vedle dvou základních kartesiánských atributů (myšlení a rozlehlosti) i nekonečný počet dalších, pak pro Spinozovu metafyziku vzniká speciální problém. Jako modus Boží myslí musí být lidská mysl také modem všech jeho nekonečných neznámých atributů, těch si však evidentně nejsme vědomi. Savile řeší celé dilema kompartmentalizací Boží myslí, kdy jsou si jednotlivé moduly navzájem nedostupné.

Podle Jana Palkosky sice Malebranche s Descartem sdílí jeho dualismus, ale nejméně ve třech bodech se

s ním rozchází: v otázce esence mentální substance, reprezentační role idejí při vidění skrze Boha, a konečně podle Malebranche známe své tělo lépe než svou duši. Poslední bod je uveden už v první edici Malebranchova hlavního díla *De la recherche de la vérité*, avšak tam se podle Palkosky jedná o důkaz kruhem. Tento nedostatek Malebranche odstranil v pozdější edici svého spisu, kam přidal „Vysvětlivku desátou“, v níž svůj argument zpřesnil.

G. A. J. Rogers sleduje další vývoj pojmu myslí za hranicemi kontinentu, mezi Lockem a cambridgeskými platoniky. Henry More a Ralph Cudworth představují cambridgeský platonismus 17. stol., a tak by se jejich racionalizující pojetí myslí mělo podstatně odlišovat od Lockova empiristického přístupu k tomuto pojmu. A na první pohled tomu tak je – jeden ani druhý pojem *mysl* nepoužívá, oba si vystačí s tradičním pojmem *duše*, zatímco v Lockově *Eseji* je *mysl* nejčastějším slovem hned po *ideji*. Tento povrchní terminologický rozdíl však spíše ukazuje na theologické zaměření platoniků oproti vědeckým sklonům Lockovým než na rozdíl pojmový. Taktéž v kritice vrozených idejí se platonici s Lockem shodnou, jejich teze o poznání jako rozpominání překvapivě ústí v dispoziční analýzu poznání. Podobně v otázce kauzality dávají protiateisticky naladěni platonici primárnost substancí duševní před hmotnou, zcela v Lockových intencích. Samozřejmě existují i důležité rozdíly, například pro cambridgeské platoniky je nehmotná substance rozlehlá, kdežto Locke se k podstatě obou substancí vyjadřuje minimálně.

V dalším příspěvku se Nicholas Jolley věnuje dvěma navzájem propojeným výtkám Locka vůči Descartovi: duše vždycky myslí a zvířata jsou pouhé stroje. V pozadí ovšem stojí kritika specificky kartesiánské představy nehmotnosti, a tudíž nesmrtnosti duše. Myšlenkový experiment s Castorem a Polluxem ukazuje, že má posmrtná duše může být obývána někým jiným než mnou, a tudíž tresty, které za své hříchy budu trpět, budou zakoušeny někým jiným, kdo je nevinen. Právě na pozadí takovýchto úvah je probírána Lockova slavná teze, že hmota by mohla myslet. Někteří interpreti (zmiňován je Bennett) by v ní rádi viděli zárodek materialismu, ale Jolley namítá, že díky Lockovu agnosticismu ohledně reálných esencí věcí není materialismus jedinou alternativou proti tezi, že mysl myslí vždycky. Podobně jsou kartesiáni nuceni k závěru, že zvířata nemají pocity, protože by pak musela mít duši, která je nehmotná, a tudíž nesmrtelná. Ale když Locke přeruší spojení mezi nehmotností a nesmrtností, pak není nucen k radikální představě zvířat-strojů. A hypotéza myslící hmoty je pouhým pomocným krokem v této theologicky zaměřené argumentaci.

George Berkeley nikdy nevydal druhou část *Principů*, kde slíbil podat svou představu o myslí/duchu, čímž zaměstnal generace interpretů snažící se tuto důležitou mezeru v jeho imaterialismu vyplnit. Margaret Athertonová přichází s velmi zajímavým návrhem hledat chybějící nauku ve čtyřech pasážích, které Berkeley připojil ke třetímu vydání *Dialogů* z roku 1734. Z těchto textů vyvstává koncepce ducha jako substance v Descartově

smyslu, kde její základní vlastností je vnímání jako „přítomná pozornost“.

Zpátky na kontinent a rovnou do Královce nás zavede příspěvek Petra Glombíčka o vztahu mezi Kantem a Thomasem Reidem. Podle Kanta skotští filosofové zdravého rozumu nepochopili závažnost Humovy výzvy a proti metafyzickému zpochybnění předpokladů staví pouhou afirmaci zpochybněného. Kant vidí zdravý rozum pouze jako „mínění davu“ a staví ho do opozice proti zdůvodněnému soudu filosofa. Z toho je zřejmé, že Kant svého skotského kolegu Thomase Reida vůbec nečetl, jeho filosofie má totiž transcendentální tendence navzdory důrazu na zdravý rozum, který plní stejnou funkci jako u Kanta pojem *Verstand*.

Kniha je završena postmoderně rozverným textem Mirana Božoviče. Ve Francii 18. stol. se objevila podivná filosofická škola metafyzických egoistů,

kteří si mysleli, že na světě existuje pouze jedna věc, a to sám myslitel, a vše ostatní je jen jeho představa. Díky tomu se nikdy nesnažili svůj systém někomu důkladně vysvětlit, anebo dokonce sepsat o něm knihu, a proto se o nich dovídáme jen ze zpráv jiných dobových filosofů. Je tedy možné, že jde o pouhý fikce založené na karikatuře Berkeleyho imaterialismu. Výjimečnou životaschopnost však prokázali v literární sféře: romány, kratší texty a filmy, které je zesměšňují, se objevují i ve 20. stol.

Sto padesát let raně novověké filosofie se tedy v recenzovaném sborníku esejů ukazuje na profilovém pojmu myslí ve vší své rozmanitosti, se všemi svými vlivy, kritikami, polemikami a nepochopeními, a můžeme jej proto plně doporučit všem zájemcům o toto klíčové období evropského myšlení.

Marek Tomeček